

Direktoratet for
e-helse

Helsedataservice og Helseanalyseplattformen

HelseOmsorgs21- rådet

20. januar 2021

Agenda

Kort status Helsedataprogrammet

Finansieringsmodell

Diskusjon og innspill

Helseanalyseplattformen skal realiseres som et analyseøkosystem

Tidslinje for lov- og forskriftsarbeidet

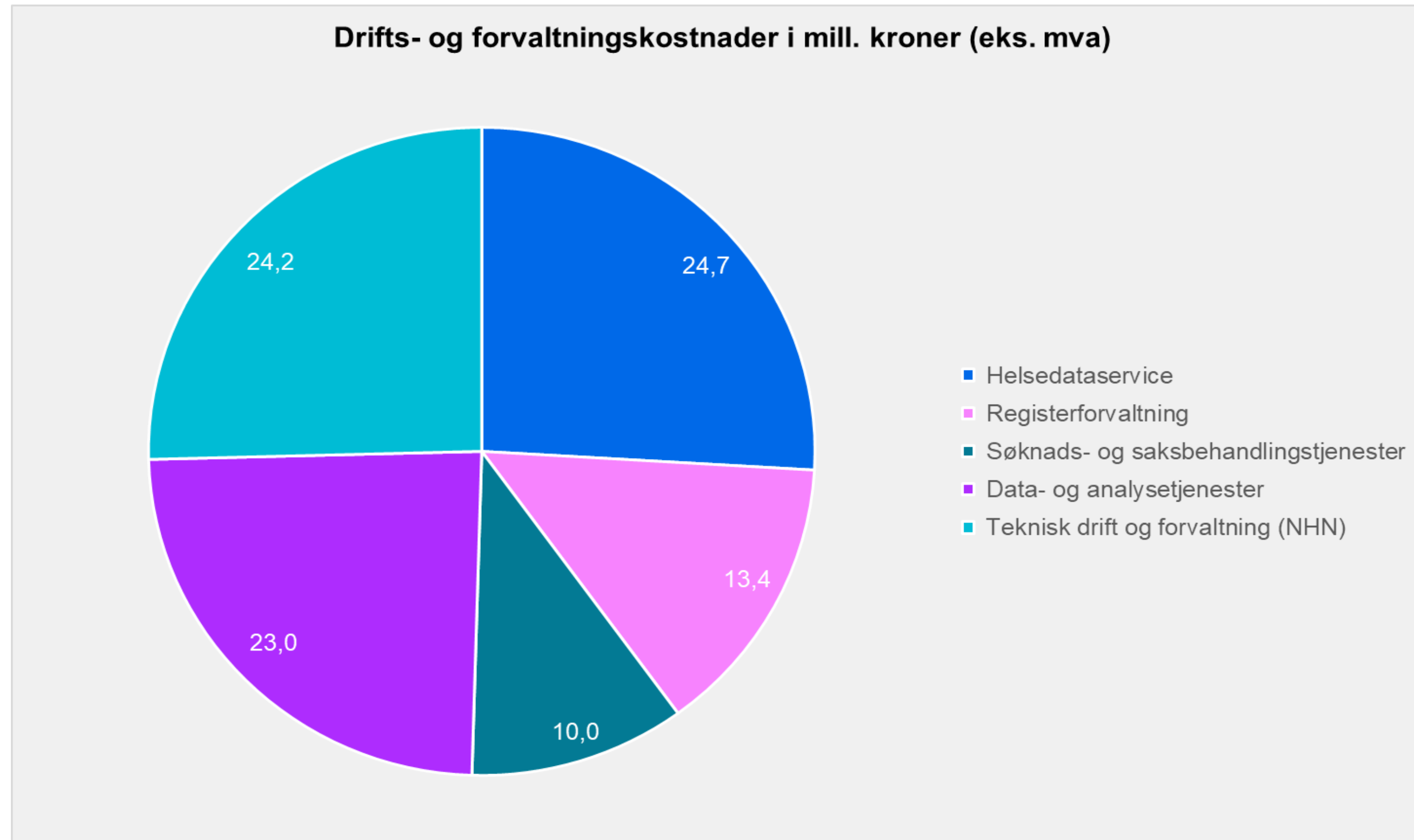

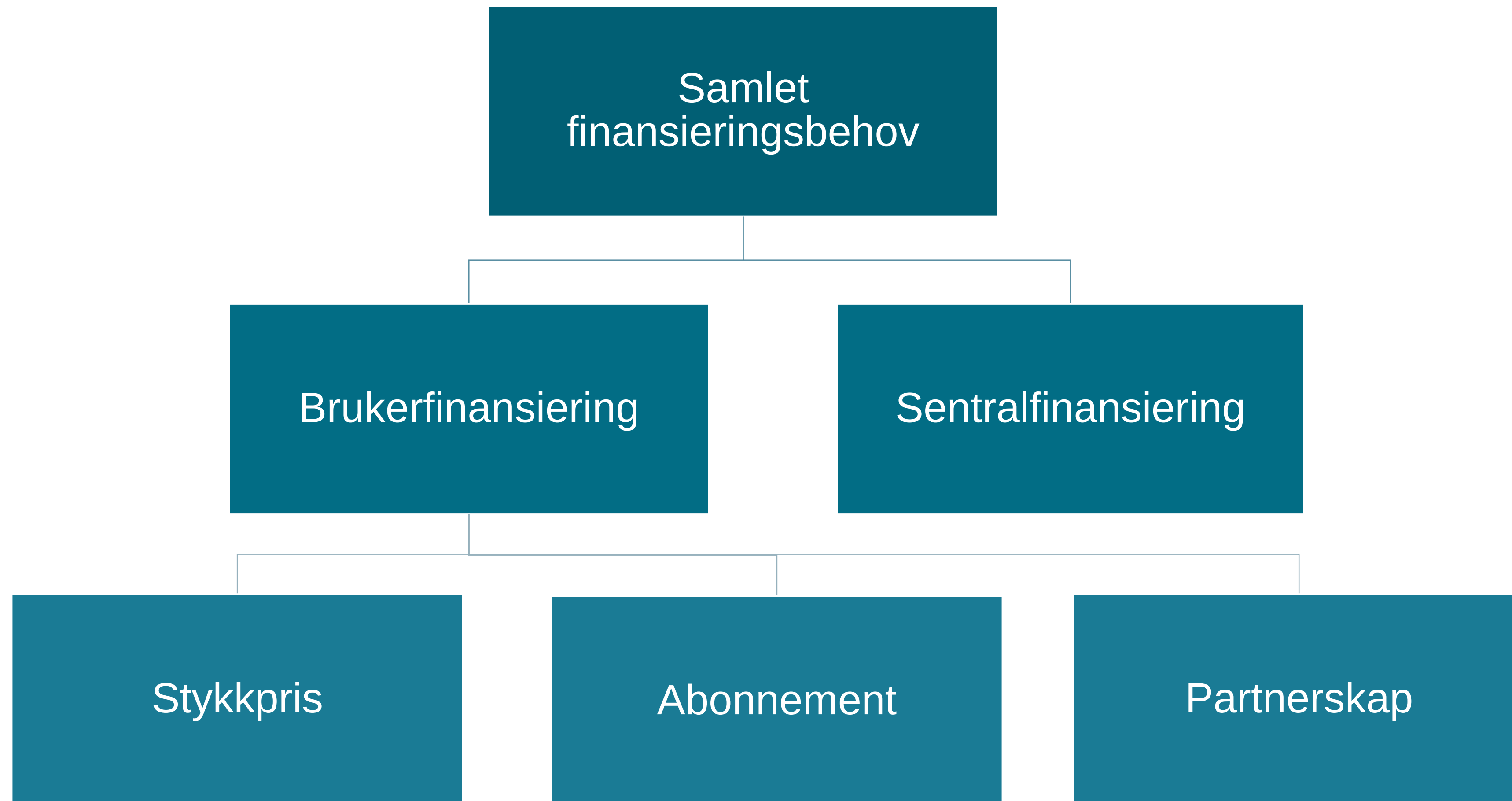
Direktoratet for
e-helse

Finansieringsmodell

Det anslås at finansieringsbehovet vil være på mellom 80 og 110 mill. kroner årlig fra 2022

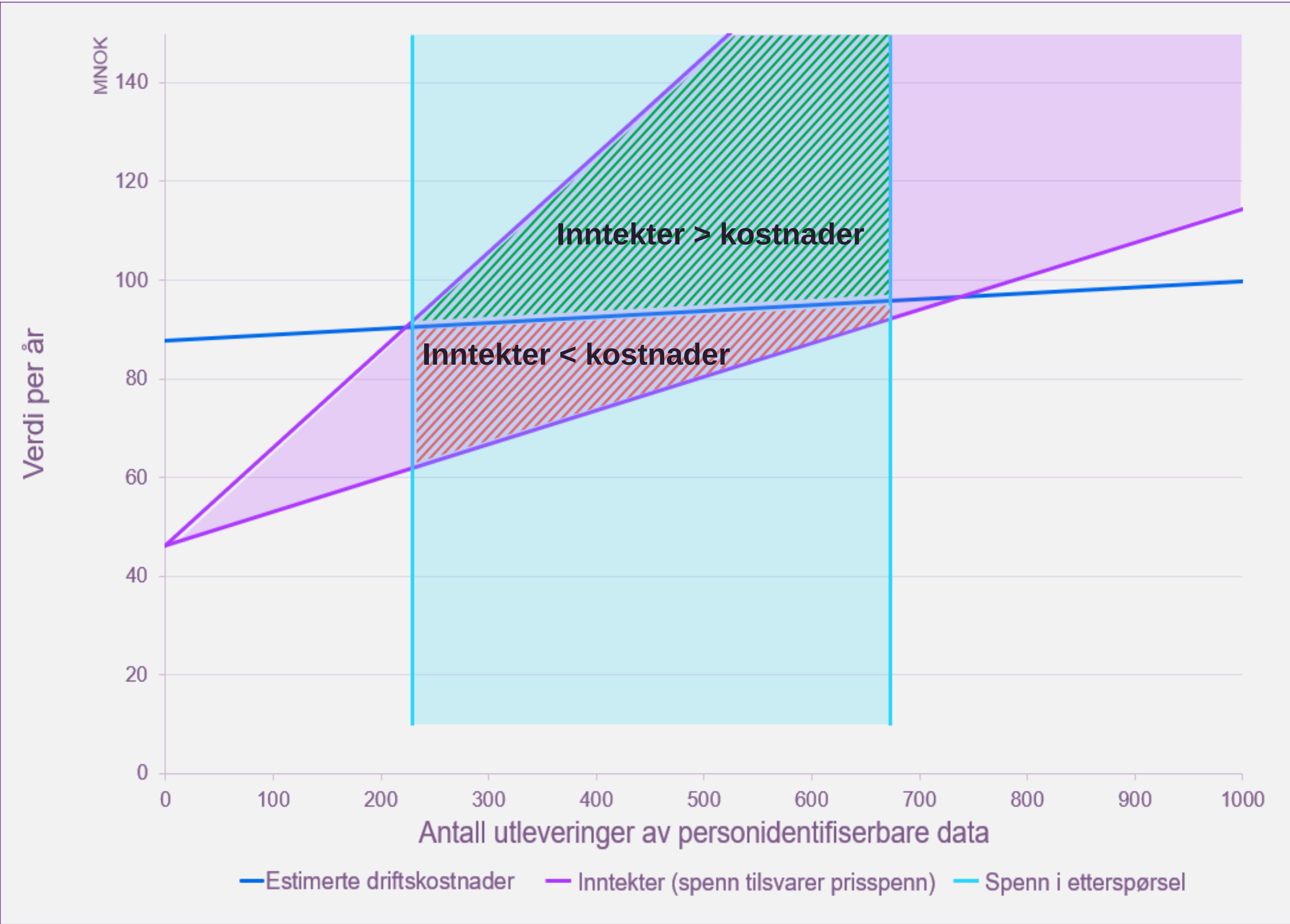
Drifts- og forvaltningskostnadene dekkes gjennom flere typer inntektskilder

Periodisk betaling vs. påslag ved bruk

Kostnadskomponenter	Stykkpris	Abonnement	Partnerskapsavtaler
Periodisk betaling (fast pris)	✗	✓	✓
Marginalkostnad ved bruk	✓	✓	✓
Påslag ved bruk	✓	✗	✗

Programmet har gjennomført scenarioanalyser som skaper innsikt i prisnivå og forventet etterspørsel

Tjenester og abonnementer	Pris Spenn fra / til		Etterspørsel Spenn fra / til	
Abonnementer på virksomhetsnivå (pris/måned)				
Virksomhetsavtale	kr 12 000	kr 48 000	15	45
Kvalitet og styring	kr 9 000	kr 27 000	5	15
Abonnementer på brukernivå (pris/måned)				
Forskningsabonnement	kr 2 000	kr 4 000	70	210
Studentabonnement	kr 500	kr 700	175	525
Tilvalg (pris/måned)				
Oppgradering til middels analyserom	kr 600	kr 1 000	20	60
Oppgradering til stort analyserom	kr 10 000	kr 16 000	15	45
Datautleveringer (stykkepris)				
Personidentifiserbare data	kr 32 000	kr 109 000	100	300
Personidentifiserbare data – påslagsfri pris	kr 27 000	kr 90 000	125	375
Anonyme aggregerte data	kr 9 000	kr 31 000	75	225
Anonyme aggregerte data – påslagsfri pris	kr 8 000	kr 26 000	75	225

Veien videre

Vinter 2021

BILATERALE MØTER

- Møter med den enkelte forskningsinstitusjon
- Vise muligheter for institusjonene
- Kartlegge nivå for videre samarbeid (faglig og adm. ledelse, forskningsadministrasjon)

Vår 2021

**DETALJERE UT
FINANSIERINGSMODELLEN**

- Detaljering av økonomiske implikasjoner og innhold i abonnement og partnerskapsavtaler

Vår 2021

HØRING AV FORSKRIFT

- Høring av forskrift om HAP og HDS, inkl. overordnet beskrivelse av finansieringsmodell

Høst 2021

OPPLÆRING OG INNFØRING

- Opplæring i nye tjenester
- Incentiver for økt bruk av helsedata
- Innføring av brukerbetaling for tilgjengeliggjøring av data

INFORMASJON OG MARKEDSFØRING MOT FORSKERE OG ANDRE BRUKERGRUPPER

Direktoratet for
e-helse

Takk for oss.

Kartlegging av restkapasitet i laboratorier og infrastruktur for testing og pilotering med relevans for helsenæringen

*Gjennomført på oppdrag for Helse- og
omsorgsdepartementet*

Om oppdraget

Formålet med oppdraget har vært å kartlegge om det finnes uutnyttet kapasitet ved helseforetak, universiteter og høyskoler, samt utrede næringslivets muligheter og behov for å benytte eventuell ledig kapasitet

Rapporten er utarbeidet som en oppfølging av Meld. St. 18 (2018-2019) «Helsenæringen – Sammen om verdiskaping og bedre tjenester»

Overordnet mål:

Kartlegge helsenæringens mulighet for utnyttelse av eksisterende laboratorier og infrastruktur

Del 1 :

Kartlegge laboratorier og restkapasitet som kan gjøres tilgjengelig for næringslivet

Del 2 :

Innhente synspunkter og vurderinger fra næringslivs- og forskningsaktører om tilgang og barrierer

Del 3 :

Sammenfatte erfaringer fra andre land

Metode og informasjonsgrunnlag

Litteraturstudier

Søk i åpne kilder og offentlig tilgjengelig statistikk

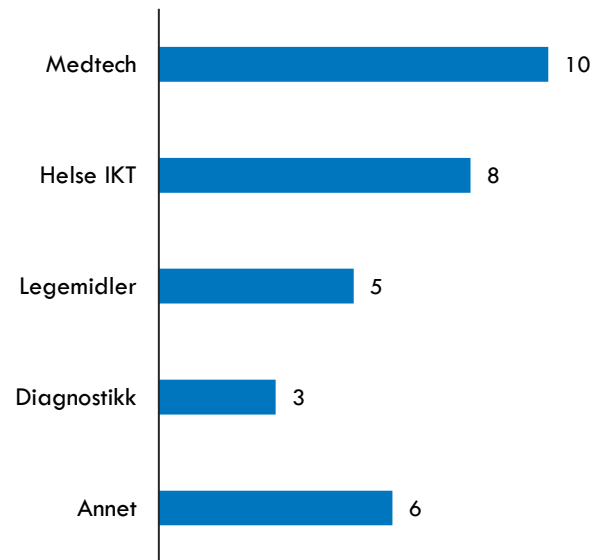
Dybdeintervjuer

- Offentlige helsesektor, næringslivs- og forskningsaktører
- Intervjuer med representanter fra offentlig og privat helsesektor i andre land (Danmark, Sverige og England)

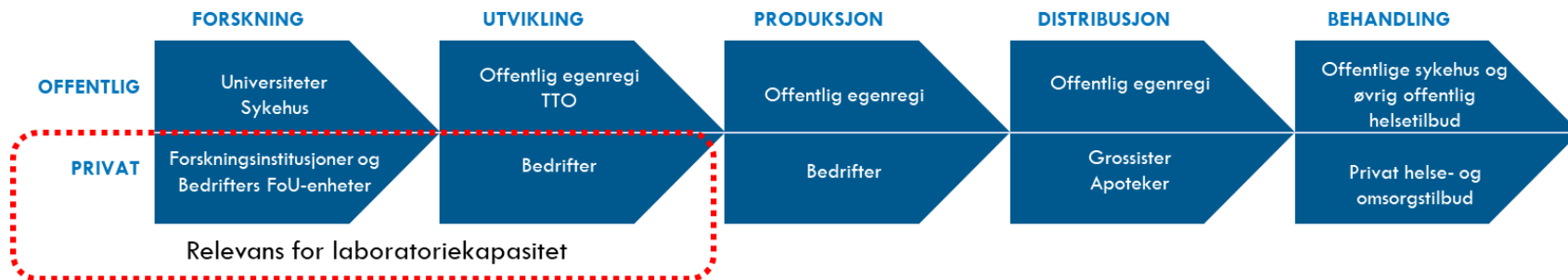
Spørreundersøkelse

- Private aktører i helsesektoren: Rekruttering gjennom snøballmetoden (33 respondenter)
- Helsetjenestene og UH-sektoren: Grunnet Covid-19 ble ikke dette gjennomført. Erstattet med åpne kilder og flere intervjuer

Bransjetilhørighet for virksomhetene som besvarte undersøkelsen

Helseverdikjeden

Norge har de siste årene bygget opp flere store helseklynger, samt et større tilbud av infrastruktur rettet mot næringslivet

Norway Health Tech (NHT)

Bistår blant annet virksomheter med å legge til rette for kliniske studier, testing og verifikasjoner

ShareLab (2018)

Rettet mot oppstartsselskaper. Tilbyr utleie av 24 utstyrte laboratorie-fasiliteter og 36 kontorplasser

OCC og OCC Innovasjonspark (2015)

36 000 kvm laboratorier, kontorer, auditorier, undersøkelsesrom mv. Planlegges utvidet med 50 000 kvm

Livsvitenskap
Universitetet i Oslo

Livsvitenskapsbygget (planlagt 2024)

Skal blant annet huse avansert forskningsinfrastruktur og -utstyr innen livsvitenskap, samt tilrettelegge for innovasjon og tverrfaglig forsknings- og undervisningsarbeid

Norwegian Smart Care Cluster

Norwegian Smart Care Cluster

Nasjonalt testsenter, Norwegian Smart Care Lab (NSCL), som bistår selskaper i prosessen fra idé til marked

oslo**economics**

Kartleggingen tyder på at det finnes tilgjengelig kapasitet ved offentlig infrastruktur

Ikke generell motvilje i det offentlige mot å tilgjengeliggjøre laboratoriefasiliteter og annet spesialutstyr til private aktører

- De fleste offentlige aktører er positive til å gi private aktører tilgang til infrastrukturen så lenge det ikke går på bekostning av egne kjerneoppgaver

Tilgang mer begrenset ved sykehusene enn ved universiteter og høyskoler

- Flere helseforetak oppgir at en stor andel av den ledige laboratoriekapasiteten ved offentlige sykehus er definert som beredskapskapasitet
- Av beredskapshensyn har helseforetak også mindre mulighet til å frikjøpe sitt personale til eksterne formål
- Infrastrukturen ved de fleste sykehus er i større grad tilpasset oppgaver innen diagnostikk og behandling, og i mindre grad forskning og utvikling.

I universitets- og høyskolesektoren finnes det generelt en vilje til, og et ønske om, økt samarbeid med næringslivet

- En økende grad av formalisering ved utleie av laboratorier
- Enkelte oppgir at de opplever det som utfordrende å nå ut til og markedsføre seg overfor eksterne brukere.
- Viktig at utleie ikke blir ulønnsomt for institusjonen, samt at utleie ikke går utover egen forskningsaktivitet (noen laboratorier kan være bundet til egen forskningsaktivitet, f.eks. dyrking av cellekulturer)

Private aktørers bruk av offentlige laboratorier

Bookingsystemer

Det finnes per i dag **ingen nasjonal oversikt eller bookinginformasjon** for laboratoriefasiliteter og utstyr ved universiteter, høyskoler og i helsetjenesten

- Har det i all hovedsak vært tradisjon for uformell kontakt og praktisk orienterte løsninger (Små spesialiserte miljøer)

Enkelte universiteter har egne bookingsystemer som også kan brukes av private aktører

- Oppgir at bookingsystemene i svært liten grad benyttes av private aktører, trolig fordi aktørene ikke har kjennskap til bookingsystemene

De offentlige aktørene peker også på at private virksomheter har et ansvar for å synliggjøre sine behov

UiO, UiB og NTNU har gått sammen om en felles anskaffelsesprosess av en «Digital plattform for bestilling og betaling ved bruk av leiesteder»

Pris

I intervjuene oppga de offentlige aktørene at de benyttet **kostnadsdekning** ved utleie av fasiliteter og personell til næringslivet

- Opererer med to ulike priser (én for interne aktører og en for eksterne)

Prising er avhengig av hvordan bruken er organisert:

- Oppdragsforskning skal være fullfinansiert eksternt
- Bidragsprosjekter kan på sin side delfinansieres ved egne midler

Flere av de offentlige aktørene pekte på at private aktører har urealistiske forventninger om gratis tilgang eller svært lave priser

- Viktig at tjenestene ikke er gratis, ettersom det tvinger aktørene til å grundig tenke igjennom sitt konsept

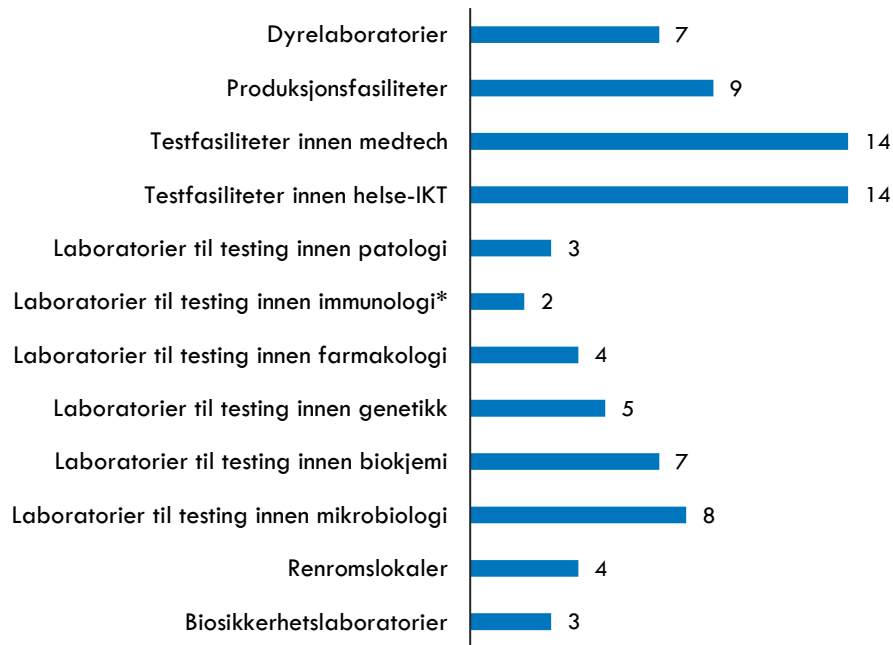
Private aktørers behov for laboratoriefasiliteter

Vi har gått bredt ut til de private, ved hjelp klyngene, og har sendt invitasjon til **survey** med flere påminnelser. Grunn til å forvente deltakelse hvis behov.

25 av totalt 33 respondenter oppga at deres virksomhet benytter, eller har behov for å benytte, laboratorier eller annen infrastruktur for utvikling testing og pilotering av produkter og tjenester innen medisin og helse.

Halvparten oppga at de hadde behov for testfasiliteter innen medtech og helse-IKT

En stor andel oppga også at de har behov for produksjonsfasiliteter og laboratorier til testing innen mikrobiologi og biokjemi, samt dyrelaboratorier

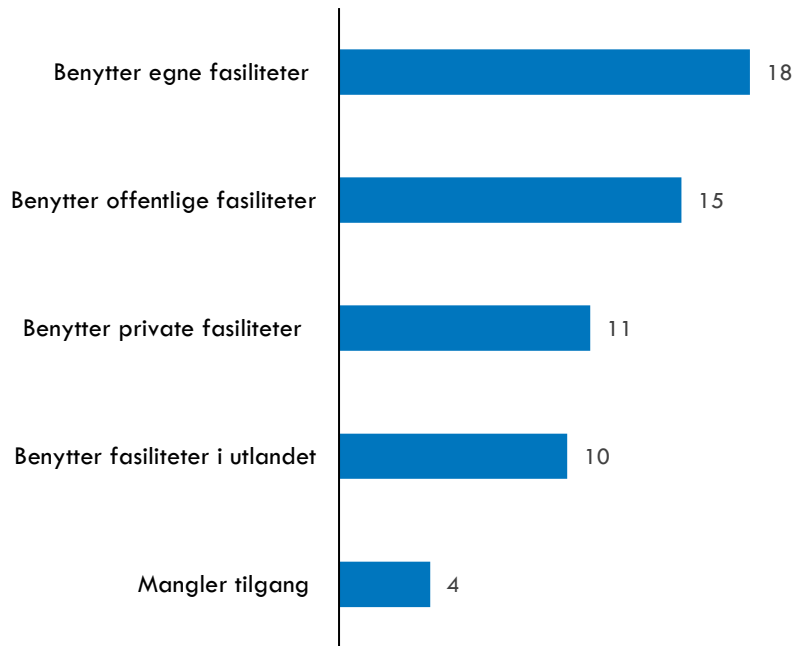
Hvor får virksomhetene tilgang til nødvendig infrastruktur i dag?

De fleste virksomhetene som besvarte undersøkelsen oppgir at de **benytter egne fasiliteter** for å dekke ett eller flere laboratoriebehov

Mange oppga også at de **benytter offentlige fasiliteter**

Kun fire respondenter oppga at de har behov for infrastruktur som de i dag ikke får tilgang til

- Av disse oppga to at virksomheten ikke fikk tilgang til testfasiliteter innen helse-IKT
- Én oppga at virksomheten ikke fikk tilgang til produksjonslaboratorium innen helse-IKT
- Én oppga at virksomheten ikke fikk tilgang til er testfasiliteter innen medtech

I hvilken grad for private aktører dekket sitt behov?

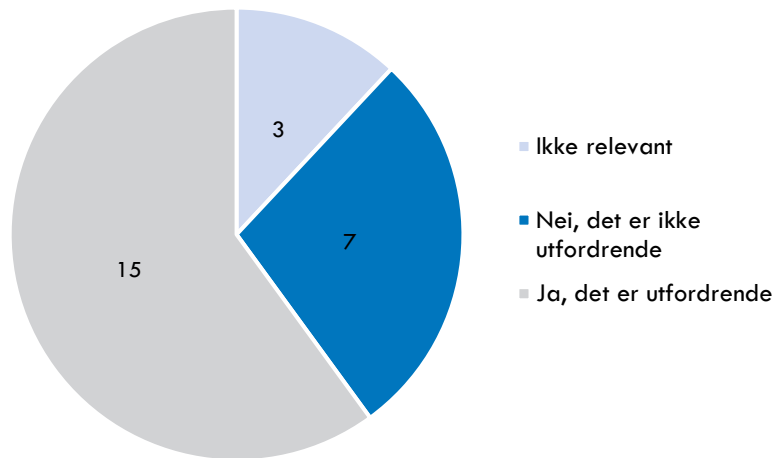
Hovedinntrykket både fra spørreundersøkelsen og fra intervjuer er at **nasjonale laboratoriefasiliteter har tilstrekkelig kapasitet til å møte næringslivets behov**

- Synes ikke som om det er en underdekning av laboratoriefasiliteter dersom man tar hensyn til tilbudet i både offentlig og privat sektor
- Resultatene understøttes av en tidligere kartlegging

Er likevel et flertall av virksomheter som i undersøkelsen oppgir at **prosessen med å få tilgang er utfordrende** (15 av 25 respondenter oppgir dette)

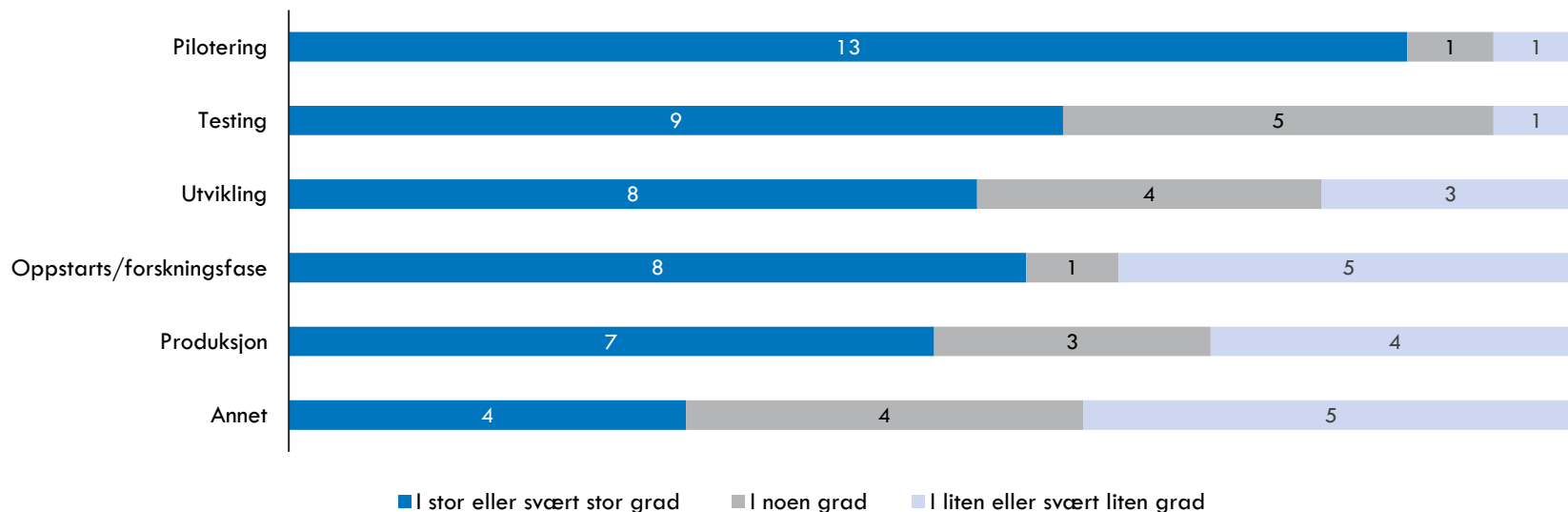
- Dette er i tråd med funn fra intervjuer

Er det utfordrende for virksomheten å få tilgang til relevant infrastruktur/laboratoriefasiliteter i UH-sektoren og helsetjenesten i Norge?».

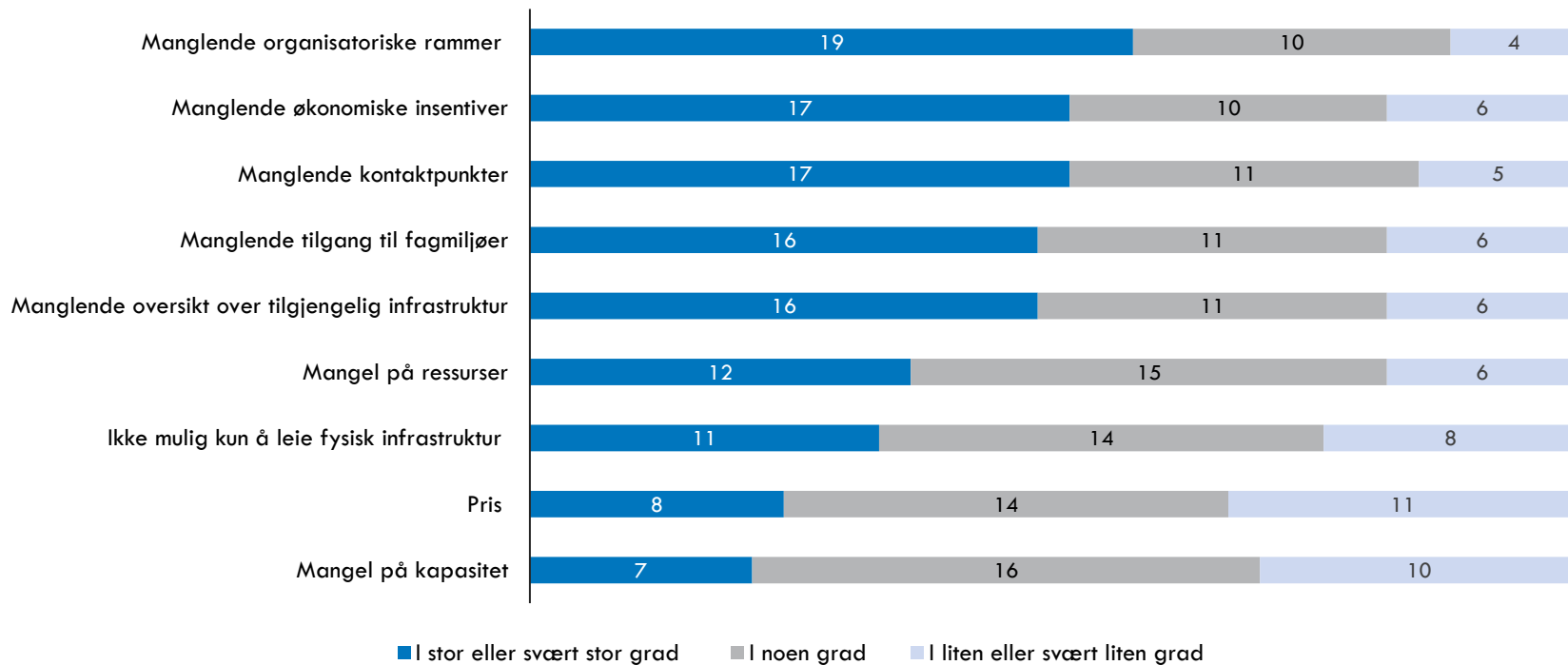

I hvilken fase er det utfordrende å få tilgang?

Fleste virksomheter oppgir at det er mest utfordrende å få tilgang i piloteringsfasen

Barrierer for tilgang til laboratoriefasiliteter

Erfaringer fra andre land

Nordic Health Lab, Danmark

Innovasjonssenter startet opp i 2019 i samarbeid med Nordsjællands Hospital

Formål: skape et bindeledd mellom sykehusets behov for nye helseløsninger og bedriftene som kan fremskaffe disse

- Bistår virksomheter og gründere med å tenke ut, designe og gjennomføre lærings-, innovasjons- og inkubasjonsprosesser

Suksessfaktorer:

- Senteret er etablert som en uavhengig virksomhet
- Satt sammen av personer med ulik bakgrunn og kompetanse
- Etablert på sykehus der det er et reelt potensial for samarbeid

National Institute for Health Research (NIHR), England

National Institute for Health Research (NIHR) er Englands største finansierer av helse- og omsorgsforskning

NIHR Office for Clinical Research Infrastructure (NOCRI) gjør det enkelt for private virksomheter å få tilgang til klinisk infrastruktur innenfor NHS:

- Bistår virksomheter med å få tilgang til riktig ekspertise
- Etablere samarbeid med forskere
- Få tilgang til helsedata, pasienter, kliniske prøver, **infrastruktur** og forskningstekniker

Tilgjengeliggjøring av laboratoriefasiliteter skjer gjennom at relevante aktører innenfor NHS gjennomfører tester på vegne av virksomheten, ikke gjennom at virksomhetene selv får tilgang til fasilitetene

- Finansieres ved kostnadsdekning.

Den senere tids tilrettelegging (etablert og på vei) synes det å svare ut behovet i stor grad

- Det er andre utfordringer som er mer hemmende for private virksomheter enn manglende tilgang til laboratorier og annen infrastruktur.
 - Kultur og incentiver for samarbeid med næringslivet. Økonomiske rammebetingelser for private aktører.
 - E-helse er kanskje unntaket
- Gjøre de etablerte klyngene kjent og levedyktig
- Enklere tilgang til offentlig infrastruktur, men med måte
 - Et kontaktpunkt kan veilede virksomhetene (realitetsorientere) og skjerme fagspesialister (hvis behov)
 - Rask teknologiendring medfører at informasjonen fort blir utdatert. Det nye bookingssystemet må være åpent, men i hovedsak innrettes mot de offentlige aktørenes behov.
 - Det er små spesialiserte miljøer med mye uformell informasjonsutveksling
- Vi kan fortsatt styrke tilbudet og lære fra andre land

Veien videre: Mulige tiltak 1

Nasjonal oversikt over offentlige laboratoriefasiliteter

- Oppdaterte databaser der institusjonene opplyser om hvilke laboratoriefasiliteter og utstyr de har tilgang til, samt bookingsystem med opplysninger om priser
- Detaljeringsnivået bør vurderes opp mot vedlikeholdskostnadene dersom man velger å etablere en slik database
- Mulig tilnærming: tilstrekkelig spesifikk informasjon til å danne et hovedinntrykk av infrastrukturen tilknyttet institusjonen, samt informasjon om kontaktperson ved hver enkelt laboratoriefasilitet
- Kontaktperson kan bidra til at useriøse eller lite gjennomtenkte prosjekter lukes ut, slik at klinikere ikke bruker unødige ressurser henvendelser
- Den pågående anskaffelsesprosessen i regi av UiO, UiB og NTNU av en digital plattform for bestilling og betaling ved bruk av deres lokaler kan helt eller delvis møte næringslivets behov på dette området

Tydelige organisatoriske rammer, som tydelig spesifiserer vilkårene og rammene for private aktørers bruk av offentlige laboratoriefasiliteter

- Standardiserte avtaler og krav, samt en mer profesjonell administrasjon
- Bør ta utgangspunkt i organiseringen ved institusjoner der utleie til private aktører allerede er forholdsvis utstrakt og allerede profesjonalisert

Veien videre: Mulige tiltak 2

Etablere én (eller flere?) nasjonal arena for test og utvikling

- Koordinerte inngangsporter for private aktører kan bidra til at henvendelser til offentlige laboratoriefasiliteter blir mer samkjørte enn i dag
- Klyngene og/eller TTO-ene kan potensielt spille en enda større rolle
- Dersom det etableres en «Norsk helsekatapult» synes det som hensiktsmessig at helsekatapulten også får ansvaret for å etablere en nasjonal arena for test og utvikling
- En nasjonal arena for test og utvikling bør ikke omfatte alle sykehus i førsteomgang, men begrenses til sykehus der samarbeid med næringslivet er en etablert kultur (de større sykehusene og universitetene)

Informasjonstiltak

- Behov for å styrke informasjonskanalene mellom offentlige institusjoner som besitter laboratoriefasiliteter og aktører med behov for slike fasiliteter
- Tydeliggjøre informasjon på institusjonenes nettsider (fane for private aktører)
- Oppdatert informasjon om tilgjengelige laboratoriefasiliteter og spesialutstyr på klyngene og TTO-ene sine nettsider

Insentiver for samarbeid

- Sterkere økonomiske insentiver til å frigjøre forskningsressurser til samarbeid
- For eksempel gjennom å etablere en nasjonal ranking eller målestokk som rangerer offentlige institusjoner etter graden av offentlig-privat samarbeid

oslo**economics**

www.osloeconomics.no

UiB, NTNU og UiO: Prosjekt for anskaffelse av administrasjonssystem for leiesteder

«si noe kort om systemet for booking av utstyr og laboratorier som dere jobber med, og gi en kommentar til anbefalingene i rapporten»

Presentasjon for HO21-rådet 20.1.2021

Ernst Pedersen, seniorrådgiver Universitetet i Bergen
Anne Margrethe Vik, prosjektleder NTNU

Formål med prosjektet

- Det er behov for fellesløsninger for å sikre god utnyttelse og oversikt over bruken av leiesteder, og for å lette arbeidet med belastning av leiestedskostnad på prosjektene. Prosjektets formål er å legge til rette for en anskaffelse av et IKT-system for å ivareta disse behovene.
- Et slikt felles system vil også bidra til åpen tilgang til forskningsinfrastruktur, som er en uttrykt målsetning både fra KD, Norges Forskningsråd og EU

Felles anskaffelse av administrasjonssystem

- 2016: Prosjekt påbegynt ved UiB
- 2017: Prosjektpause
- 2018: NTNU, UiO, UiT og NMBU invitert med på anskaffelse. UiT og NMBU takket nei. UiT har siden anskaffet fra annen leverandør.
- 2019: Anbud og evaluering (konkurranse med forhandling, SSA-L)
Leverandør Prog4biz med system Bookitlab valgt (Canada + Israel).
- 2020: Systemtilpassing, implementering og pilotering
- 2021: UiB og NTNU i ordinær drift med 30 leiesteder.
UiO tar ut opsjon.
- Systemkostnad hittil 1,3 mNOK eks. mva. Årlig leie 0,5 mNOK eks. MVA.

Bookitlab systemet gir effektiv bruk og drift

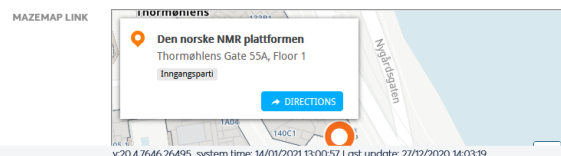
Search Assets

Browse By Department / Core

> Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

NAME	Bruker BioSpin NEO600
CORE	NMR spectroscopy (NMR)
AVAILABILITY	Approval required
UNIVERSITY/ DEPARTMENT	Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet
TRAINING IS MANDATORY FOR ALL USERS	Yes
MODEL	Ascend 600
DESCRIPTION	The new 600 MHz instrument was installed in November 2017 at the NNP building next to the 850 MHz, and it replaced the aging AW600 which was located in Realfagsbygget. This instrument was financed by Bergen forskningsstiftelse, Sparebankstiftinga Sogn og Fjordane, Helse Bergen, and University of Bergen. The spectrometer has a versatile role, and is used for everything from organic chemistry to metabolomics and structural biology. The instrument is equipped with a cryogenic probe with four RF channels (1H, 13C, 15N, and 31P). It also has the new generation of electronics (NEO), featuring improved dynamic range, faster control and scalability. The automatic sample changer (SampleJet) has five racks for 96 tubes, where the temperature can be set individual for each rack. In addition, it has room for 96 standard length NMR tubes at room temperature.
WEB LINK	https://www.uib.no/en/rg/nmrspectro

- Fritekst søk i portalen, men ikke i søkeverktøy (google etc.)
- Enkelt å finne og booke utstyr.
- Kontroll på økonomien
- Økte inntekter på leiested
- Færre doble utstyrskjøp
- Kontroll på dokumentasjon av utstyr
- Besøk UiB:
<https://core.bookitlab.com/uib/Assets/PublicDivisions.aspx?isPublic=true>
- Besøk NTNU:
<https://core.bookitlab.com/ntnu/Assets/PublicDivisions.aspx?isPublic=true>

Kjernefasiliteter, leiesteder og laboratorier

- Universitetene har et stort mangfold av forskningsinfrastruktur.
- «Kjernefasiliteter» bør være lett å samarbeide med.
<https://www.ntnu.no/mh/forskning/kjernefasiliteter>
- Laboratorier organiseres ofte som «Leiesteder», og har da definerte priser på utstyrsbruk og tjenester.
- Mindre laboratorier er gjerne lite tilgjengelig for eksterne brukere.
- Informasjon finnes på universitetenes hjemmesider, gjerne med lenke til bookingsystem. Disse er søkbare fra google/bing/duckduckgo

Åpen tilgang til forskningsinfrastruktur

- Store investeringer i infrastruktur de senere år fra Norges Forskningsråd og EU
- Åpen tilgang er både ønske og krav fra Kunnskapsdepartementet, Norges Forskningsråd og EU
- Rapporten viser at åpen tilgang gis i stor grad
- Universitetene har klare strategier for innovasjon og entreprenørskap
 - Utdanningstilbud med fokus på innovasjon og entreprenørskap
 - Strategiske satsinger på forskningsmiljøer, klynger, samarbeid og partnerskap
 - Bygg: UiB: Årstad helseklynge, Medisinsk Inkubatorbygg;
UiO: Livsvitenskapsbygget; NTNU: Campus Gløshaugen
- Universitetene har klare rammer for økonomisk drift av infrastruktur
 - Statlige økonomiforskrifter
 - Bidragsforskning – Oppdragsforskning – Salg
 - Oppdragsforskning og salg krever dekning av kostnader samt fortjeneste

Restkapasitet generelt god ved universitetene

- Eksempel UiB budsjett 2021: Totalbudsjett 5,5 milliarder.
- Oppdragsforskning og salg er bare 36 millioner.
- Det er stort rom for økning uten at det blir særlig belastende.

Tabell 4. Budsjett for bidrags- og oppdragsvirksomhet 2021

Budsjett 2021	Inntekter BOA				Sum 2021
	Oppdrag	NFR	EU	Andre	
<i>Beløp i 1000 kr.</i>					
Det humanistiske fakultet	11 000	38 000	19 000	19 000	87 000
Det matematisk-naturvit. fakultet	6 000	273 000	61 000	123 000	463 000
Det medisinske fakultet	6 000	133 000	33 500	161 500	334 000
Det samfunnsvitensk. fakultet	5 000	44 000	22 000	25 000	96 000
Det juridiske fakultet	1 500	4 700	100	8 200	14 500
Det psykologiske fakultet	4 400	19 700	9 300	11 600	45 000
Fakultet for kunst, musikk og design	-	200	400	6 400	7 000
Felles forskningssatsninger FFS	-	26 519	4 869	-	31 388
Universitetsmuseet	2 500	8 470	-	35 000	45 970
Universitetsbiblioteket				2 000	2 000
Sum faglig virksomhet	36 400	547 589	150 169	391 700	1 125 858
Sum Adm, IT,EIA	-	400	18 000	4 600	23 000
SUM	36 400	547 989	168 169	396 300	1 148 858

«Redusere barrierene»

- Samarbeid med sentre og tilknyttede selskaper anbefales
- Vi må selv ta ansvar for å presentere vårt tilbud, men fortell oss gjerne hva dere trenger
- Varierer hvor godt man er rigget for åpen tilgang, dette må bygges opp etter som behovet er der.
- Er katalog eller søk best?
- Behov for standard terminologi (navngiving) for å lette søk.
- Hvordan kommer vi fra «Norsk veikart for forskningsinfrastruktur» til «Norsk katalog over forskningsinfrastruktur»

Prosjekt for EU portal, er denne aktuell for Norge:

<https://www.portal.catris.eu/home>

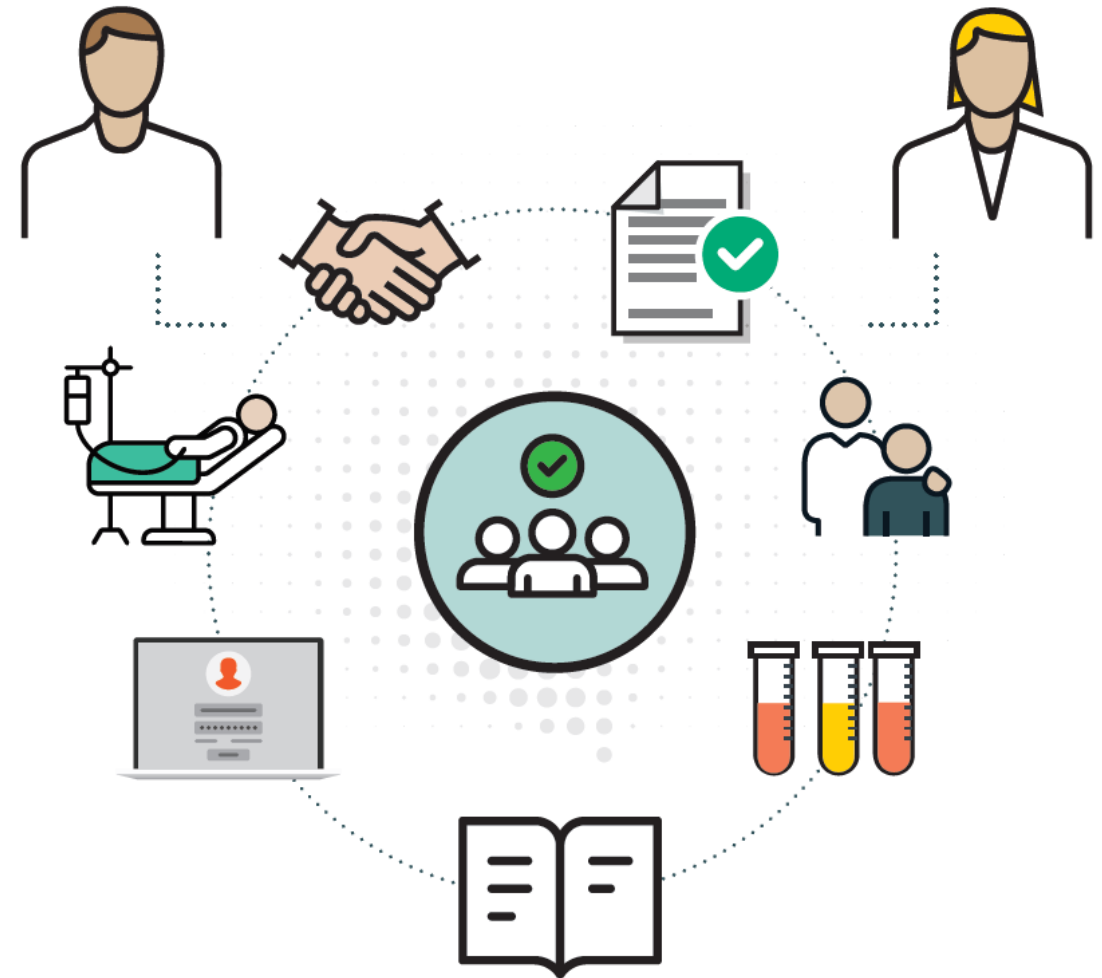

Nasjonal handlingsplan for kliniske studier 2021-2025

Anne Grethe Erlandsen

HelseOmsorg21-rådet, 20. januar 2021

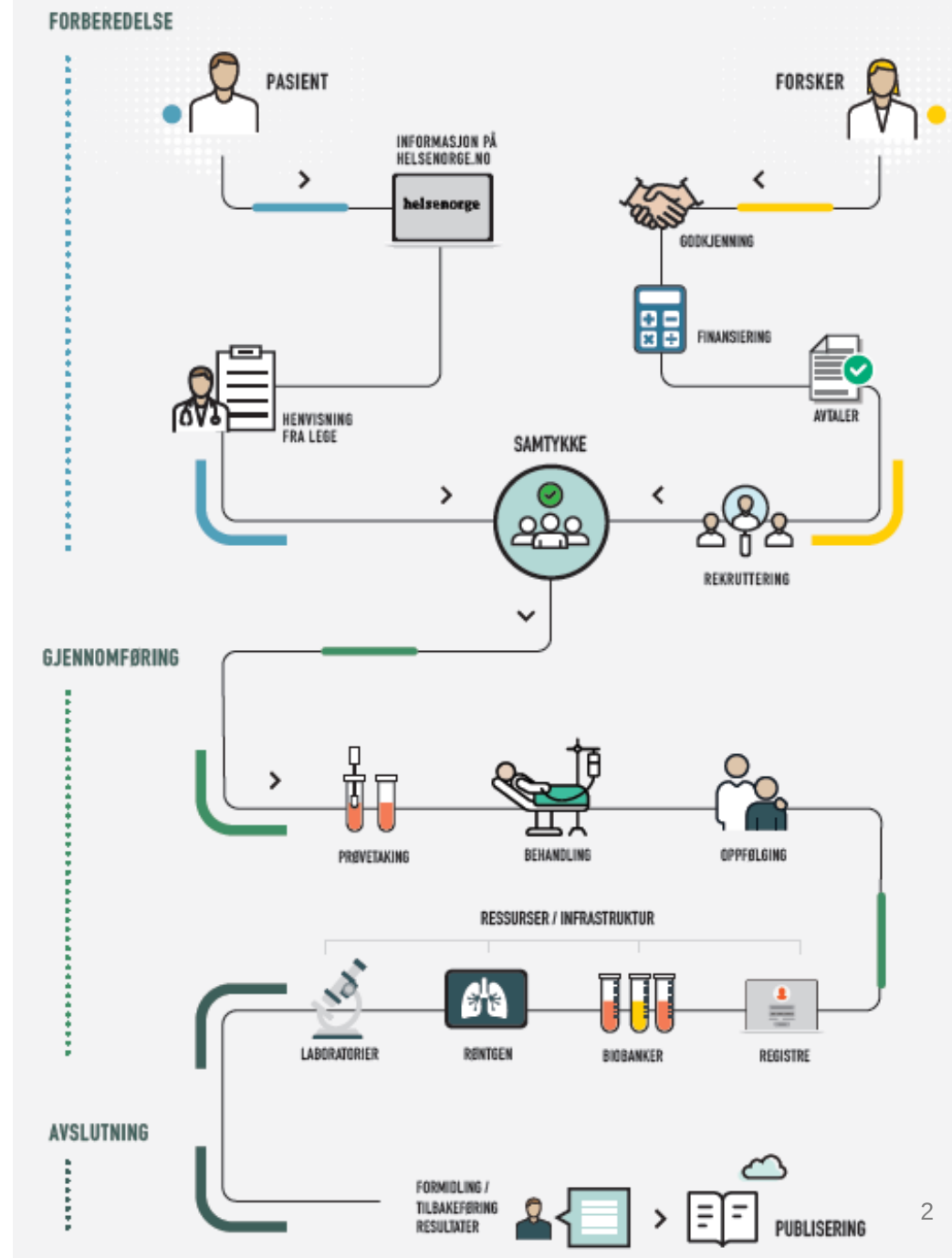
Regjeringens visjon

Klinisk forskning skal være en integrert del av all klinisk praksis og pasientbehandling

Illustrasjon: Konsis

Helse- og omsorgsdepartementet

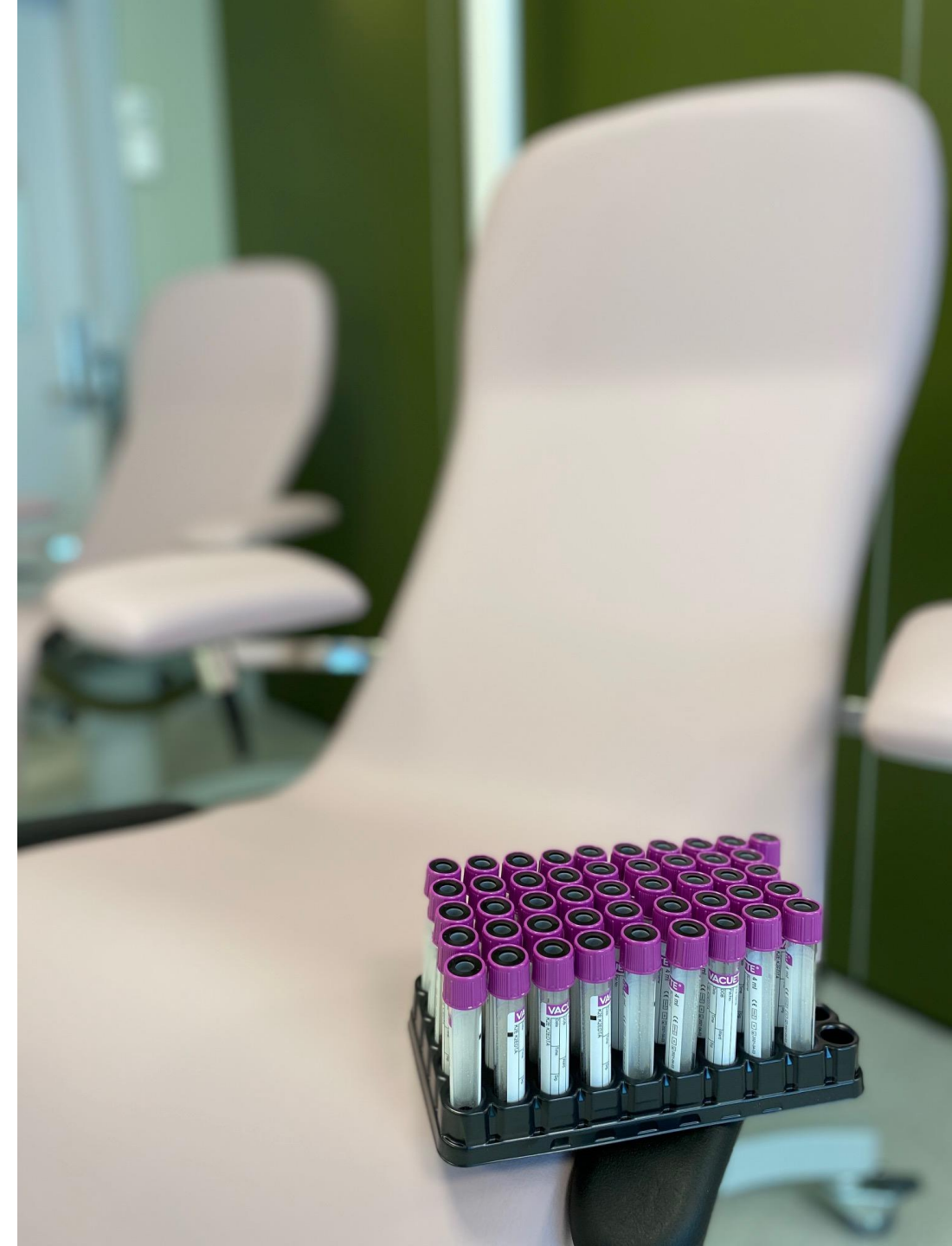
Målene i handlingsplanen

1. Andelen pasienter i spesialisthelsetjenesten som deltar i kliniske studier er 5 prosent i 2025
2. Antall kliniske studier er doblet i perioden 2021-2025

Foto: Ahus

Helse- og
omsorgsdepartementet

Regjeringens innsatsområder

1. Gi pasienter økte muligheter for å delta i kliniske studier
2. Bidra til at kliniske studier blir en mer integrert del av pasientbehandlingen
3. Bidra til økt samarbeid mellom tjenesten og næringslivet om kliniske studier
4. Bidra til raskere gjennomføring av kliniske studier
5. Bidra til flere studier i de kommunale helse- og omsorgstjenestene og tannhelsetjenesten
6. Øke kunnskap og kompetanse om kliniske studier
7. Ruste Norge for fremtidens kliniske studier, spesielt innen persontilpasset medisin
8. Gi bedre bruk av helsedata i kliniske studier
9. Øke nasjonalt og internasjonalt samarbeid om kliniske studier

Kliniske studier er lagarbeid

Foto: Ahus

Foto: Jan Frode Kjensli, UNN